

ТРУДОВ ТРАВМАТИЗЪМ – СЪСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ**Иванка Стоянова-Тодорова***Технически университет - Габрово, ул. Хаджи Димитър 4, Габрово, България,**Кореспондиращ автор: vantod61@abv.bg***ACCIDENTS AT WORK – CONDITION AND TRENDS****Ivanka Stoyanova-Todorova***Technical University of Gabrovo, 4 Hadzi Dimitar str., Gabrovo, Bulgaria***Corresponding author: vantod61@abv.bg***Abstract**

Accidents at work are an important for the healthy and safe working conditions created in each activity. This report presents a comparative analysis of operational information on Accidents at work of the National Statistical Institute (NSI) for the period 2001 – 2024. There is a trend for a general decrease of accidents at work in the country as well as in the Gabrovo district. One of the reasons for this is the improvement of working conditions, including in traditionally risky sectors and industries. According to the statistics of the National Statistical Institute, economic activities are ranked depending on the number of registered accidents at work at the workplace. The state policy and the institutional capacity of the occupational safety and health system are outlined.

Keywords: *Safety and health at work, Accidents at work, disability, mortality, economic activities*

ВЪВЕДЕНИЕ

От 2003 година насам денят 28 април се отбелязва като Световен ден за безопасност и здраве при работа. Целта е да се привлече вниманието на международната общност за създаване на здравословни и безопасни условия на труд, разработване на национални политики и система за инспекция за спазване на законодателството за безопасност и здраве при работа.

Всяка година 2.2 милиона работници по света умират заради трудови злополуки. Това показват данни на Международната организация на труда (МОТ).

Ежегодно 270 милиона работещи получават сериозни увреждания, а броят на случаите на професионални заболявания е около 160 милиона. По изчисления на МОТ загубите от тези трудови злополуки и заболявания

възлизат на 4% от брутния вътрешен продукт в световен мащаб. [1]

През 2024 година мотото на **Световния ден за безопасност и здраве при работа е: „Осигуряване на безопасност и здраве при работа в променящ се климат“.**

В доклада на МОТ се отбелязват някои тревожни данни за въздействието на изменението на климата върху безопасността и здравето на работниците. Заради това изменение работниците по целия свят се оказват в условия на повишен риск от излагане на опасности като: прекомерна топлина, ултравиолетова радиация, екстремни метеорологични явления, замърсяване на въздуха, векторни болести и агрохимикали.

Според статистиката на НОИ всеки работен ден **11 души претърпяват злополука на работното място, а на**

всеки 3 работни дни, един работник в България умира.

Има редица изследвания, показващи, че за да стане една средно тежка трудова злополука, 400 пъти преди това е била налице опасността това да се случи.

Затова превенцията на трудовия травматизъм е задължително условие за нормален трудов процес.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Сравнителен анализ на статистическа информация за трудовия травматизъм в периода 2001 г. – 2024 г.

Съгласно чл. 55, ал. 1 от Кодекса за социално осигуряване (КСО) трудова злополука е всяко внезапно увреждане на здравето, станало през време и във връзка или по повод на извършваната работа, както и при всяка работа, извършена в интерес на предприятието, когато е причинило временна неработоспособност, трайно намалена работоспособност или смърт. Трудова е и злополуката, станала по време на обичайния път при отиване или при връщане от работното място до основното място на живеене, мястото, където осигуреният обикновено се храни през работния ден или мястото за получаване на възнаграждение (чл. 55, ал. 2 от КСО). [2]

През последните две десетилетия у нас се наблюдава трайна тенденция за намаляване на трудовия травматизъм (*Таблица 1, Фиг. 1*).

Не може да се твърди, че цитираната тенденция отразява единствено развитието на икономиката или е резултат от общо свиване на производството или флуктуации в размера на работната сила, които оказват ефект в краткосрочен план и за определени периоди, като временни отклонения от тази тенденция.

Това дава основание да се предположи, че тя е резултат и от позитивния ефект от съвместните планирани усилия на всички заинтересовани страни в тру-

довия процес за подобряване на условията на труд и от реално реализираното повишаване на мерките и стандартите за осигуряване на безопасност и здраве при работа в българските предприятия.

Така например, ако към 2000 година средносписъчният брой на осигурените лица е бил 1 900 940, а регистрираните злополуки на работното място са били 5 464, през 2021 година, при 2 456 366 работещи, броят на злополуките е 2 427.

Като средна стойност броят на трудовете злополуки на нает работещ намалява 3 пъти – от 0,003 на 0,001. Конкретните стойности на броя на трудовете злополуки общо за страната намаляват повече от два пъти за периода 2001 г. – 2023 г.: от 5 778 на 2 709. В същите граници се запазва броят на трудовете злополуки и за първото полугодие на 2024 г. – 1 475.

По оперативни данни на НОИ, през 2023 г. са регистрирани 2 709 злополуки, от които 2 287 са станали на работното място (чл. 55, ал. 1 от КСО).

Смъртните трудови злополуки на работното място през 2023 г. са 71, а довели до инвалидност 1. Загубените календарни дни от трудови злополуки са общо 168 597. (*Таблица 1, Фиг. 1*).

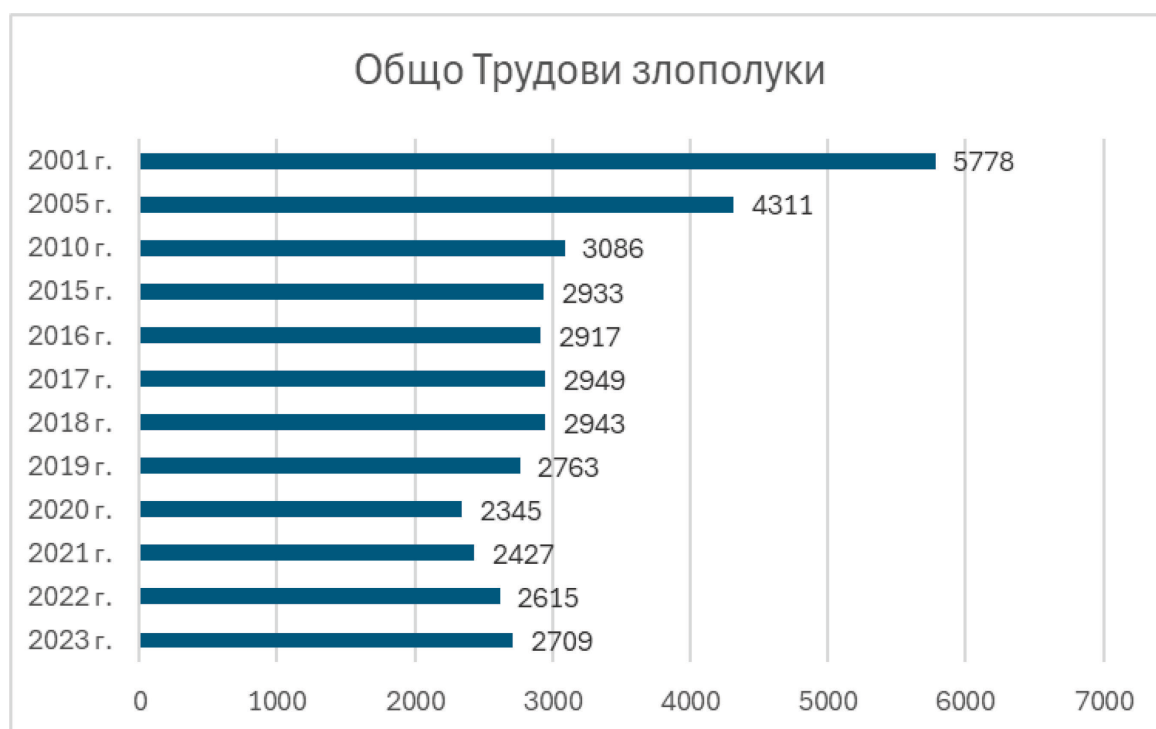
Сравнителният анализ на оперативната информация за трудовете злополуки на Националния осигурителен институт за последните две години показва, че трудовият травматизъм при мъжете у нас се е увеличил със 17,3% за последните 12 месеца.

Ако през 2022 г. регистрираните инциденти с мъже са били 1 565, то година по-късно броят им се е увеличил с 270 и достига 1 835.

При жените на годишна база се наблюдава намаление в броя на нараняванията, свързани с изпълняването на служебните задължения. През 2023 г. те са били 874, а година по-рано – със 143 повече. [3, 4, 5]

Таблица 1. Трудови злополуки, регистрирани общо за страната по години (2001 – 2024 година)

Период	Трудови злополуки (ТЗ)			В т.ч. брой ТЗ, предизвикали				Загубени календарни дни
	Общо	По чл. 55, ал.1 от КСО	По чл. 55, ал.2 от КСО	инвалидност		смърт		
				Общо	По чл. 55, ал.1 от КСО	Общо	По чл. 55, ал.1 от КСО	
2024 г. - първо полугодие	1475	1221	254	0	0	39	31	81570
2023 г.	2709	2287	422	1	1	87	71	168597
2022 г.	2615	2170	445	132	111	98	83	203759
2021 г.	2427	2050	377	80	67	84	70	211870
2020 г.	2345	1929	416	95	78	109	88	201478
2019 г.	2763	2268	495	113	103	102	85	229801
2018 г.	2943	2373	570	126	102	107	87	253291
2017 г.	2949	2350	599	55	48	110	93	270242
2016 г.	2917	2312	605	54	50	105	81	251720
2015 г.	2933	2431	502	57	54	115	95	261164
2010 г.	3086	2457	629	66	56	109	92	252792
2005 г.	4311	3638	673	83	76	130	108	268286
2001 г.	5778	5145	633	95	86	138	115	268750

Фиг. 1. Динамика на трудовия травматизъм в Р България в периода 2001 г. - 2023 г.

Тенденцията за общо намаляване на травматизма в страната от последните години се задържа и потвърждава през 2023 година и първото полугодие на 2024 година. Това следва да се обясни не само с ограниченията в редица отрасли, предвид извънредното положение и извънредната епидемична обстановка във връзка с разпространението на коронавируса, но и с подобряване на условията на труд, включително и в традиционно рисковите сектори и отрасли.

В резултат на трудови злополуки на работното място през 2023 година са загубени 168 597 календарни дни, при 203 759 през 2022 година, което е в пряка връзка с тежестта на трудовия травматизъм и свързаното с него време, необходимо за възстановяване. Средно по около 67 са били загубените календарни дни при един инцидент през 2022 година, докато през миналата година броят им е спаднал на 62, т.е. очертава се тенденция за по-леки травматични увреждания. Показателен за това е и фактът, че през 2023 година само една трудова злополука на работното място е довела до инвалидизация, срещу 111 през 2022 година.

От Таблица 1 е видно, че през 2023 година сякаш тотално се пречупва поддържаното високо ниво на инвалидизация от трудови злополуки през целия анализиран период. Благоприятна тенденция е и намаляването на смъртните трудови злополуки на работното място с повече от 14% в сравнение с 2022 година.

Очертаните тенденции през 2023 година за състоянието на трудовия травматизъм у нас се запазват и през първото полугодие на 2024 година.

По оперативни данни на Националния осигурителен институт (НОИ) броят на трудовите злополуки, тези от тях, предизвикали смърт и инвалидизация, както и загубените календарни дни остават съизмерими с данните за 2023 година. [3,4,5].

Състоянието на трудовия травматизъм в област Габрово за периода 2001 г. – 2024 г. показва аналогични колебания с тези за страната като цяло (**Таблица 2**). Общият брой на трудовите злополуки в областта е намалял повече от 2,5 пъти за 22-годишен период – от 142 на 54. И тук доминират трудовите злополуки на работното място (чл. 55, ал. 1 от КСО), като в почти всички случаи те са причиняващи за смърт и инвалидизация.

Прави впечатление през 2023 година високият брой смъртни случаи при трудови злополуки на работното място – 4, най-високият за целия представен период, спрямо 1 за 2023 година. В същото време рязко намалява броят на загубените календарни дни – повече от три пъти: от 5 013 през 2022 година на 1 965 през 2023 година.

През периода 2001 г. – 2023 г. в област Габрово от трудови злополуки са починали 12 лица, а 14 са получили различна степен на трайно намалена работоспособност (**Таблица 2**). [3, 4, 5].

Таблица 2. Трудови злополуки, регистрирани от ТП на НОИ за област Габрово по години (2001 – 2024 година)

Период	Трудови злополуки (ТЗ)			В т.ч. брой ТЗ, предизвикали				Загубени календарни дни
	Общо	По чл. 55, ал.1 от КСО	По чл. 55, ал.2 от КСО	инвалидност		смърт		
				Общо	По чл. 55, ал.1 от КСО	Общо	По чл. 55, ал.1 от КСО	
2024 г. - първо полугодие	23	19	4	0	0	1	1	1424
2023 г.	54	37	17	0	0	4	4	1965
2022 г.	51	39	12	0	0	2	1	5013
2021 г.	36	27	9	0	0	0	0	4978
2020 г.	42	31	11	2	2	1	0	4792
2019 г.	47	39	8	1	0	2	2	6009
2018 г.	48	37	11	5	5	2	2	5611
2017 г.	46	33	13	1	1	1	1	5586
2016 г.	50	43	7	1	1	2	1	5996
2015 г.	43	32	11	1	1	1	1	4925
2010 г.	48	38	10	1	1	0	0	6049
2005 г.	97	70	27	1	1	1	0	6550
2001 г.	142	124	18	1	0	0	0	4926

Статистиката за седемгодишен период (2015 – 2021 г.) показва, че икономическите дейности с най-голям общ брой регистрирани трудови злополуки на работното място са: „Преработваща промишленост” - средно 740 броя годишно, следвана от „Транспорт, складиране и пощи“ - 354 броя, „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“ - 291 броя, „Строителство“ - 224 броя и т.н.

С най-малък среден брой трудови злополуки годишно през периода 2001 г. - 2021 г. са дейностите: „Операции с недвижими имоти“ - 15 броя, „Култура, спорт и развлечения“ - 31 броя и „Финансови и застрахователни дейности“ - 34 броя.

Общата тенденция на трудовия травматизъм във всички икономически дейности е към намаляване, като в някои от тях това намаляване е между 1,5 и 2 пъти: „Създаване и разпространение на

информация и творчески продукти; далекосъобщения“ - от 46 броя през 2015 г. на 22 броя през 2021 г.; „Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване“ - от 90 броя на 54 броя; „Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и газообразни горива“ - от 92 броя на 58 броя и т.н. (**Таблица 3, Фиг. 2**). [6]

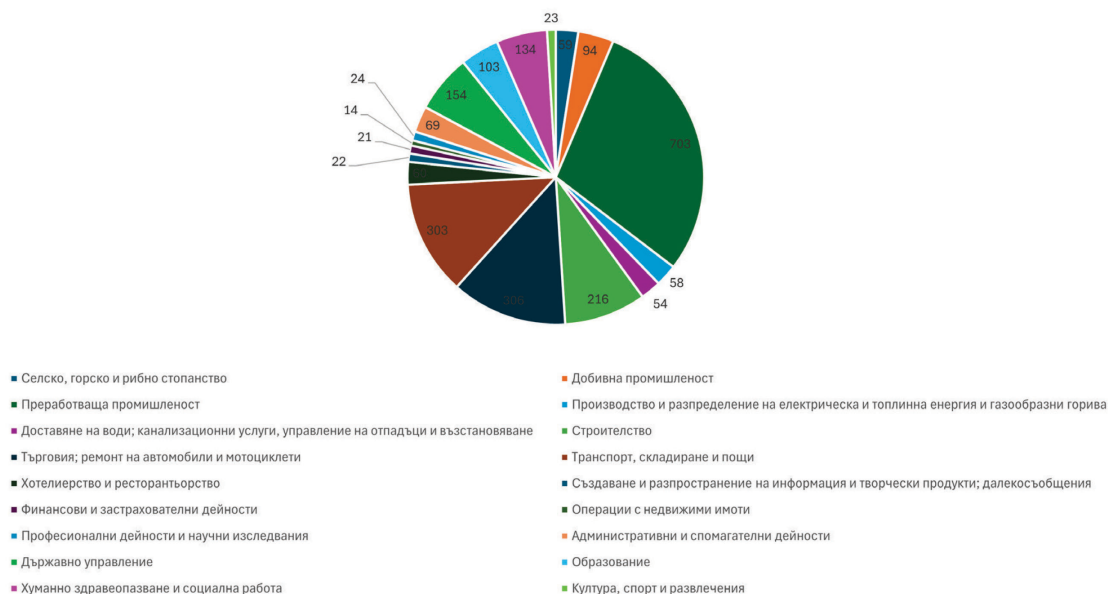
Данните на Инспекцията по труда показват, че най-много инциденти стават при строителни и монтажни дейности, както и при товарене и разтоварване на стоки.

През 2023 година икономическата дейност, в която са регистрирани най-много трудови злополуки, е „Търговия на дребно, без търговията с автомобили и мотоциклети“ (250 инцидента), следвана от „Сухопътен транспорт“ (207) и „Държавно управление“ (203). [7]

Таблица 3. Трудови злополуки по години, разпределени по икономически дейности (КИД - 2008)

Икономически дейности	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Селско, горско и рибно стопанство	81	51	71	56	54	53	59
Добивна промишленост	162	167	132	144	130	113	94
Преработваща промишленост	786	787	699	789	765	650	703
Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и газообразни горива	92	68	82	81	76	58	58
Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване	90	91	105	74	75	84	54
Строителство	236	223	219	247	211	219	216
Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети	295	274	281	299	305	275	306
Транспорт, складиране и пощи	348	365	435	383	347	295	303
Хотелиерство и ресторантьорство	76	71	67	66	74	45	60
Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения	46	52	44	54	58	27	22
Финансови и застрахователни дейности	31	44	52	31	38	20	21
Операции с недвижими имоти	21	10	16	17	12	12	14
Професионални дейности и научни изследвания	39	41	45	36	31	30	24
Административни и спомагателни дейности	105	102	103	100	94	77	69
Държавно управление	179	226	236	236	190	159	154
Образование	122	125	127	126	106	74	103
Хуманно здравеопазване и социална работа	171	174	179	155	153	126	134
Култура, спорт и развлечения	30	35	36	36	32	23	23
Други дейности	22	10	17	11	11	4	9

Брой трудови злополуки по видове икономически дейности

Фиг. 2. Разпределение на трудовете злополуки по икономически дейности през 2021 година

Институционален капацитет на системата за безопасност и здраве при работа

Държавната политика в областта на безопасността и здравето при работа в Република България се определя от Министерския съвет. Министерството на труда и социалната политика разработва, ръководи, координира и провежда държавната политика за осигуряване на здравословни и безопасни условия на труд. Изпълнителна агенция „Главна инспекция по труда“ осъществява цялостен контрол по спазването на трудовото законодателство за осигуряване на здравословни и безопасни условия на труд и по осъществяване на трудовите правоотношения, както и специализирания контрол по спазването на Закона за насърчване на заетостта, на законодателството, свързано с изпълнението на държавната служба, и правата и задълженията на страните по служебното правоотношение. [8]

Министерството на здравеопазването ръководи и координира дейността по опазване и укрепване на здравето при работа. Институции в системата на Министерство на здравеопазването са Регионални здравни инспекции (РЗИ), Национален център по обществено здраве и анализи (НЦОЗА), Национален център по радиобиология и радиационна защита (НЦРРЗ).

Други министерства с функции в областта по безопасност и здраве при работа са Министерство на регионалното развитие и благоустройството, Министерство на икономиката и индустрията, Министерство на енергетиката, Министерство на транспорта и съобщенията, Министерство на вътрешните работи и др. Други специализирани органи и институции по контрол и надзор са Държавна агенция за метрологичен и технически надзор (ДАМТН), Дирекция за национален строителен контрол (ДНСК), Главна дирекция „Пожарна безопасност и защита на населението“ (ГДПБЗН) и др.

Националният осигурителен институт (НОИ) чрез своите териториални подразделения осъществява контрол по отношение експертната на работоспособността; разследва и квалифицира трудовите злополуки и проучва професионалните болести; поддържа информационна система за трудовите злополуки и професионалните болести.

Фонд „Условия на труд“ към министерства на труда и социалната политика активно подпомага дейностите за осигуряване на здравословни и безопасни условия на труд. Той осигурява средства за обучение на работодатели, членове на синдикати, членове на комитети и групи по условия на труд и специалисти по безопасност и здраве при работа в предприятията. Фондът финансира проекти за диагностика на професионалните болести и съфинансира проекти, насочени към решаване на конкретни проблеми за подобряване на условията на труд. Фондът финансира изготвянето, отпечатването и разпространението на учебни и други информационни материали. С финансовата подкрепа на фонд „Условия на труд“ се провеждат национални конференции, съвещания, семинари и други мероприятия за популяризиране на знания в областта на безопасността и здравето при работа.

Инфраструктурата от звена за оказване на помощ на работодателите при осъществяването на изискванията и задълженията за осигуряване на безопасни и здравословни условия на труд включва служби по трудова медицина, лаборатории за измервания на условията на труд, центрове за обучение и консултиране по въпроси на безопасността и здравето при работа. Ефективното тристранно сътрудничество на национално, секторно и регионално ниво е важен фактор за реализация на националната политика за осигуряване на здравословни и безопасни условия на труд. Постоянен орган за осъществяване на координация, консултации и сътрудничество при разработването и провеждането на политиката за

осигуряването на безопасни и здравословни условия на труд на национално ниво е Националният съвет по условия на труд.

Във всички административни области са създадени регионални съвети за тристранно сътрудничество по безопасни и здравословни условия на труд, а на отраслово ниво функционират отраслови и браншови съвети по условия на труд.

Чрез комитетите/групите по условия на труд се осъществява диалогът между работодателя и работниците и служителите на територията на предприятията. [8]

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

През 2022 година Международната организация на труда обяви правото на здравословни и безопасни условия на труд като основно човешко право за всеки работник, което предполага и решителни действия в посока постигане на нулева смъртност на работното място.

През 2022 година Европейската конфедерация на профсъюзите инициира кампания „Да постигнем нулева смъртност на работното място до 2030 година“. Въпреки настояванията на синдикатите, нашата страна все още няма програма за постигане на поне средно европейски показатели по отношение на смъртните случаи на работното място.

По последните данни на EUROSTAT за 2021 година България е на седмо място по смъртни случаи на работното място. На първо място е Латвия, следвана от Литва, Малта, Франция, Румъния и Австрия. През 2021 година повече от 22,5% от всички фатални трудови злополуки в ЕС са станали в строителния сектор. [1]

Над 90% от трудовите злополуки са напълно предотвратими, стига работодателите да правят необходимите инструктажи и работниците да не пренебрегват правилата. За да бъде сведен трудовият травматизъм до минимум е необходима намесата, както на държавата и социал-

ните партньори, така и на работодателите и самите работещи.

Правилата за безопасност при работа трябва да се спазват. Те не са административна тежест, те спасяват човешки животи. Отговорността за спазването на безопасните и здравословни условия на труд е на работодателя. Работодателят трябва да е наистина абсолютно ангажиран, да обучава своите работници и служители, да се провеждат инструктажи, не просто формални с подпис в книгата, а такива, от които да става ясно как би следвало да се реагира при възникнал риск. Културата на превенция е основният ключов механизъм, за да се стигне до така заветното ниво за нулев травматизъм.

Крайно наложително е актуализирането на нормативната уредба, регламентираща работата на институциите, отговорни за организацията, дейностите и контрола на осигуряването на здравословни и безопасни условия на труд, предвид поставените цели в Стратегическата рамка на ЕС за здравословни и безопасни условия на труд за периода 2021 – 2027 година и Националната програма по безопасност и здраве при работа 2022 – 2024 година. [9,10]

Източник на финансиране:

Университетски проект № 2416С

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Evropeyska statistika na trudovite zlopoluki. https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pages/Classifics/TZ_History.pdf
- [2] Kodeks za socialno osiguriavane (Zagl. izm. – DV, br. 67 ot 2003 g.) Obn., DV, br. 110 ot 17.12.1999 g. posledno dopalnenie br. 8 ot 25.01.2023 g.
- [3] <https://www.noi.bg/publikacii/statistika/tudovi-zlopoluki/informatsiya-za-tudovite-zlopoluki/>
- [4] <https://nssi.bg/news-tudovi-zlopoluki-2023/>

- [5] <https://www.noi.bg/publikacii/statistika/trudovi-zlopoluki/>
- [6] Trudovi zlopoluki 2015-2021 – broi, razoredelenie, pokazateli Natsionalen osiguriteln institute, Sofia, 2017, 2019, 2021.
- <https://www.noi.bg/publikacii/statistika/trudovi-zlopoluki/statisticheski-godishnik-trudovi-zlopoluki/>
- [7] Trevozhna statistika: rast na smartnite sluchai pri trudovi zlopoluki. KNSB apelira za merki. Materiali ot kongres na KNSB, 12.02.2024 g. <https://knsb-bg.org/index.php/2024/02/12/trevozhna-statistika-rast-na-smartnite-sluchai-pri-trudovi-zlopoluki-knsb-apelira-za-merki/>
- [8] Strategia za bezopasnost I zdrave pri rabota 2008 – 2012 g. MTSP, Sofia, 2008.
- [9] Natsionalna programa za bezopasnost I zdrave pri rabota 2022-2024. MZ, Natsionalen tsentar po obshtestveno zdrave I dnalizi . <https://ncpha.government.bg/index/98-bezopasnost-i-zdrave-pri-rabota.html>
- [10] Strategicheska ramka na ES za zdravoslovni I bezopasni uslovia na trud za perioda 2021 – 2027 g. Evropeyska agentsia za bezopasnost I zdrave pri rabota. <https://osha.europa.eu/bg/safety-and-health-legislation/eu-strategic-framework-health-and-safety-work-2021-2027>.